



LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2017. gada 15. jūnijā

lietā Nr. 2016-11-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Ineta Ziemele, tiesneši Artūrs Kučs, Gunārs Kusiņš, Aldis Laviņš, Jānis Neimanis, Sanita Osipova un Daiga Rezevska,

pēc Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 9. punktu, 19.¹ un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2017. gada 16. maija tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par likuma „Par valsts pensijām” 11. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 1995. gada 2. novembrī pieņēma likumu „Par valsts pensijām” (turpmāk – Pensiju likums), kas stājās spēkā 1996. gada 1. janvārī. Savukārt 2010. gada 20. maijā ir pieņemts Invaliditātes likums, kas stājās spēkā 2011. gada 1. janvārī.

Saskaņā ar Invaliditātes likuma 1. panta 8. punktu persona ar invaliditāti ir persona, kurai šajā likumā paredzētajā kārtībā ir noteikta invaliditāte. Savukārt

atbilstoši Invaliditātes likuma 5. panta pirmajai daļai invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas garīgās vai fiziskās spējas, darbības, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā. Šā panta otrā daļa noteic, ka invaliditātes un darbības zaudējuma noteikšanas kritērijus, termiņus un kārtību reglamentē Ministru kabinets.

Saskaņā ar minēto likuma normu Ministru kabinets 2014. gada 23. decembrī izdeva noteikumus Nr. 805 „Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbības zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” (turpmāk – Noteikumi Nr. 805), kas stājas spēkā 2015. gada 1. janvārī. Līdz 2014. gada 31. decembrim invaliditātes noteikšanas kritērijus, termiņus un kārtību reglamentēja Ministru kabineta 2010. gada 28. decembra noteikumi Nr. 1209 „Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbības zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” (turpmāk – Noteikumi Nr. 1209). Atbilstoši abiem minētajiem Ministru kabineta noteikumiem invaliditātes un darbības ekspertīzi veic un invaliditāti un darbības zaudējumu nosaka Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisija (turpmāk arī – Komisija).

Ar 2012. gada 14. jūnija likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” 2. pantu Pensiju likuma 11. panta ceturtā daļa (turpmāk – apstrīdētā norma) izteikta šādā redakcijā: „Tiesības uz vecuma pensiju piecus gadus pirms šā panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanas, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 25 gadiem, ir bērna vecākam vai aizbildnim, kurš laika periodā, līdz bērns sasniedzis 18 gadu vecumu, ne mazāk kā astoņus gadus ir aprūpējis piecus vai vairāk bērnus vai bērnu, kurš normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā vismaz astoņus gadus ir bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti. Šādu tiesību nav personai, kurai atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības vai kura atcelta no aizbildņa pienākumu pildīšanas nekārtīgas šo pienākumu izpildīšanas dēļ.” Apstrīdētā norma stājas spēkā 2012. gada 18. jūlijā.

2. Pieteikuma iesniedzējs – Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Pieteikuma iesniedzēja tiesvedībā ir administratīvā lieta Nr. A420366513, kas ierosināta pēc privātpersonas pieteikuma par labvēlīga administratīvā akta izdošanu – vecuma pensijas piešķiršanu ar atvieglotiem noteikumiem kā personai, kura aprūpējusi bērnu ar invaliditāti. Minētajā lietā esot piemērojama apstrīdētā norma.

Likumdevēja griba priekšlaicīgās pensijas piešķiršanu vecākam vai aizbildnim (turpmāk – vecāks) saistīt ar tiesisko regulējumu, kas paredzēja invaliditātes noteikšanas kārtību un kritērijus tieši bērna aprūpes laikā, esot skaidra un nepārprotama. Līdz ar to Pieteikuma iesniedzējs savas šaubas par apstrīdēto normu nevarot novērst ar tā rīcībā esošajiem līdzekļiem. Arī no PSRS normatīvajiem aktiem esot izrietējis tas, ka invaliditāte personai tiek noteikta atbilstoši konkrētiem tiesību normās ietvertiem kritērijiem.

Saskaņā ar Noteikumu Nr. 805 24.3. apakšpunktu gadījumos, kad personas rīcībā nav medicīnisku dokumentu par invaliditātes noteikšanu bērnam, Komisijai esot tiesības izvērtēt bērna veselības stāvokļa atbilstību invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kādi normatīvajos aktos bija paredzēti viņa aprūpes laikā. Šādu izvērtējumu Komisija esot veikusi arī no 2013. gada 26. aprīļa līdz 2014. gada 31. decembrim saskaņā ar Noteikumu Nr. 1209 12.¹ punktu, ievērojot kritērijus, kurus noteikuši šādi bērna aprūpes laikā spēkā bijušie tiesību akti:

- līdz 1979. gada 13. decembrim – PSRS Veselības aizsardzības ministrijas 1956. gada 1. augusta Invaliditātes grupu noteikšanas instrukcija (turpmāk – PSRS 1956. gada Instrukcija), kas spēkā esības laikā neesot attiekusies uz bērniem līdz 16 gadu vecumam;

- no 1979. gada 14. decembra līdz 1990. gada 16. septembrim – PSRS Veselības aizsardzības ministrijas 1979. gada 14. decembra pavēle Nr. 1265 „Kārtība, kādā tiek izsniegts medicīniskais slēdziens bērniem invalīdiem līdz 16

gadu vecumam” (turpmāk – PSRS 1979. gada Pavēle), kura ietvērusi šaurāku invaliditātes noteikšanas kritēriju uzskaitījumu nekā PSRS 1956. gada Instrukcija;

- no 1990. gada 17. septembra līdz 1999. gada 26. decembrim – Latvijas Republikas Veselības aizsardzības ministrijas 1990. gada 17. septembra pavēle Nr. 214 „Par palīdzību bērniem invalīdiem” (turpmāk – Latvijas Republikas 1990. gada Pavēle);

- no 1999. gada 27. decembra līdz 2003. gada 31. decembrim – Labklājības ministrijas 1999. gada 27. decembra rīkojums Nr. 424 „Par medicīniskajām indikācijām invaliditātes noteikšanai bērniem līdz 16 gadu vecumam” (turpmāk – Latvijas Republikas 1999. gada Rīkojums).

Tātad laikā no 2013. gada 26. aprīļa līdz 2014. gada 31. decembrim esot pieļauta PSRS 1956. gada Instrukcijas piemērošana, novērtējot to, vai bērna veselības stāvoklis līdz 1979. gada 13. decembrim bijis atbilstošs invaliditātes noteikšanas kritērijiem. Savukārt kopš 2015. gada 1. janvāra spēkā esošo Noteikumu Nr. 805 24.3. apakšpunkts vairs nepieļaujot PSRS 1956. gada Instrukcijas piemērošanu, jo nosakot, ka Komisija sniedz atzinumus par bērnu veselības stāvokļa atbilstību invaliditātes noteikšanas kritērijiem vienīgi laikā kopš 1979. gada 14. decembra.

Tādējādi ar vecāka priekšlaicīgo pensionēšanos saistītā prasība, ka bērnam vismaz astoņus gadus vajadzēja būt atzītam par bērnu ar invaliditāti atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā bijušajos normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai, pašlaik nevarot izpildīties gadījumā, kad bērns 1990. gada 16. septembrī bija vecāks par desmit gadiem un līdz tam laikam viņam jau faktiski bija konstatēta tāda slimība vai patoloģisks stāvoklis (tostarp arī anatomisks defekts), kuru PSRS 1979. gada Pavēle neparedzēja kā invaliditātes noteikšanas kritēriju, bet kura dēļ no 1990. gada 17. septembra atbilstoši Latvijas Republikas 1990. gada Pavēlei viņam invaliditāte bija noteikta.

Apstrīdētā norma primāri esot vērtējama Satversmes 109. panta kontekstā un aplūkojama arī kopsakarā ar Satversmes 91. pantā ietverto vienlīdzības principu. Izskatāmajā lietā vecāks, kura bērnam konkrēts anatomiskais defekts radies noteiktā vecumā līdz 1990. gada 16. septembrim, taču invaliditātes

noteikšanas kritērijiem atbildis tikai saskaņā ar Latvijas Republikas 1990. gada Pavēli no 1990. gada 17. septembra, kad bērns jau bija vecāks par desmit gadiem, ir salīdzināms ar vecāku, kura bērnam tāds pats anatomiskais defekts radies noteiktā agrākā vecumā un atbilstoši Latvijas Republikas 1990. gada Pavēlei invaliditāte noteikta jau pirms desmit gadu vecuma sasniegšanas.

Pirmajā gadījumā vecāks nebūšot tiesīgs priekšlaicīgi pensionēties, savukārt otrajā gadījumā vecākam šādas tiesības būšot, jo bērns ar konkrēto patoloģisko stāvokli ir atzīts par bērnu ar invaliditāti vismaz astoņus gadus. Tādējādi katrā situācijā esot paredzēta atšķirīga attieksme.

Tā kā bērna ar invaliditāti aprūpe pastāvīgi uzliek viņa vecākiem paaugstinātu psiholoģisko slodzi, ierobežo darba un socializācijas iespējas, tiesību norma, kas nosaka šādu vecāku tiesības uz priekšlaicīgu pensionēšanos, esot ieviesta ar mērķi nodrošināt vecākiem atlīdzinājumu par laiku, rūpēm un uzmanību, ko viņi veltījuši bērnam ar invaliditāti visā viņa audzināšanas laikā. Šis mērķis esot attiecināms uz visiem vecākiem, kas aprūpējuši bērnu, kura veselības stāvoklis atbilst invaliditātei, neatkarīgi no bērna dzimšanas brīža. Taču apstrīdētā norma attiecīgās tiesības nepiešķirot visiem vecākiem, kuru bērna veselības stāvoklis faktiski atbildis invaliditātei un kuriem nācies vairāk laika un uzmanības veltīt šāda bērna aprūpei un līdz ar to izturēt paaugstinātu emocionālo slodzi. Apstrīdētā norma tiesības uz priekšlaicīgu pensionēšanos padarot atkarīgas no bērna dzimšanas laika.

Apstrīdēto normu esot iespējams aizvietot ar tādu normu, kas nodrošinātu vienlīdzīgāku attieksmi pret vecākiem. Piemēram, varētu noteikt, ka bērna veselības stāvokli vērtē, ņemot vērā viņa aprūpes laikā veiktos ierakstus medicīnas dokumentos, atbilstoši tiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kuri ir spēkā šobrīd (vai bija spēkā brīdī, kad bērns sasniedza 18 gadu vecumu).

Attiecībā uz personām, kuras vērsušās administratīvajā tiesā ar pieteikumu par priekšlaicīgu vecuma pensijas piešķiršanu, apstrīdētā norma esot atzīstama par spēkā neesošu no tās pieņemšanas brīža.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim un uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Tiesības priekšlaicīgi pensionēties personai, kura aprūpējusi bērnu ar invaliditāti, esot cieši saistītas ar vispārējo kārtību, kādā valsts nosaka personām invaliditāti. Šī kārtība esot atkarīga no apstākļiem un kritērijiem, piemēram, tādiem kā attiecīgajā laika posmā pieejamo medicīnas līdzekļu un palīgīdzekļu attīstības pakāpe un kvalitāte. Pieteikuma iesniedzējs apšaubot apstrīdētās normas satversmību vienīgi sakarā ar nepieciešamību konstatēt, ka bērnam līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai vismaz astoņus gadus ir bijusi normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā – proti, atbilstoši konkrētajā laika posmā spēkā esošajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem – atzīta invaliditāte.

Apstrīdētajā normā ietvertās tiesības uz priekšlaicīgu pensionēšanos esot valsts noteikta papildu sociālā garantija. Tā esot atzīstama par *lex specialis* ieņemot vispārējam vecuma pensiju piešķiršanas regulējumam, jo paredzot īpaši labvēlīgu tiesisko regulējumu noteiktam personu lokam. Šādas privilēģijas piešķiršana personām esot likumdevēja tiesībspolitiska izšķiršanās par īpaša atbalsta nepieciešamību vecākiem, kuri audzinājuši bērnu ar invaliditāti. No Satversmes neizrietot valsts pienākums šādu atbalstu nodrošināt, jo tas neietilpstot valstij obligāti izpildāmajās minimālajās prasībās sociālo tiesību jomā. Tāpēc valstij esot plaša rīcības brīvība gan attiecīgo personu loka izvēlē, gan papildu sociālo garantiju piešķiršanas kritēriju noteikšanā.

Priekšlaicīgās pensionēšanās iespēja, ko likumdevējs paredzējis Pensiju likumā, esot uzskatāma par sociālo nodrošinājumu un ietilpstot Satversmes 109. panta tvērumā. Apstrīdētā norma neierobežojot nevienas personas jau pastāvīgi iegūtās tiesības, bet gan piešķirot noteiktam personu lokam subjektīvas tiesības saņemt vecuma pensiju piecus gadus pirms vispārējā likumā noteiktā pensijas vecuma sasniegšanas. Tādējādi apstrīdētā norma esot aplūkojama valsts pozitīvo pienākumu izpildes kontekstā.

Likumdevējs esot veicis atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju priekšlaicīgi saņemt vecuma pensiju. Apstrīdētā norma neietekmējot arī

personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā vismaz minimālajā apmērā. Lai gan likumdevējam esot plaša rīcības brīvība noteikt pensiju sistēmas tiesisko regulējumu, tomēr pieņemtajiem lēmumiem vajagot būt atbilstošiem vispārējo tiesību principiem. Apstrīdētajā normā ietvertais kritērijs – prasība, lai bērns vismaz astoņus gadus likumā noteiktajā kārtībā būtu atzīts par bērnu ar invaliditāti, – atbilstot Satversmes 91. pantā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam.

Lai noskaidrotu, vai apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi, esot jāņem vērā arī Satversmes 109. pantā noteiktās tiesības uz sociālo nodrošinājumu, uz šā panta pamata valstī izveidotā pensiju aprēķināšanas sistēma un tas, kādas tiesības šī sistēma personai piešķir. Apstrīdētā norma neradot tiesisku nevienlīdzību, jo paredzot vienādu priekšlaicīgās pensionēšanās tiesību saturu un apjomu visiem vecākiem, kuri vismaz astoņus gadus ir aprūpējuši bērnu ar oficiāli atzītu invaliditāti līdz brīdim, kad viņš sasniedzis 18 gadu vecumu. Apstrīdētā norma un ar to cieši saistītie bērna invaliditātes noteikšanas kritēriji tiekot piemēroti vienādi visām personām, kuras vēlas priekšlaicīgi pensionēties. Līdz ar to apstrīdētā norma neparedzot atšķirīgu attieksmi.

Tomēr atsevišķos gadījumos apstrīdētā norma varot radīt faktisku nevienlīdzību starp vecākiem, kuri astoņus gadus ir aprūpējuši bērnus ar vienādiem veselības traucējumiem. Noteikta personu grupa varot neiegūt tiesības priekšlaicīgi pensionēties, ja bērna aprūpes laikā spēkā bijušie normatīvie akti ir mainījušies un tādēļ viņam invaliditāte bijusi noteikta par astoņiem gadiem īsākā laika posmā. Tomēr šādas kārtības izveidošanai esot objektīvs un saprātīgs pamats.

Apstrīdētās normas piemērošana esot atkarīga no invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kuri dažādos laika posmos varot būt atšķirīgi. Laika gaitā mainījusies izpratne par to, kādi bērna funkcionēšanas ierobežojumi ir tik būtiski un rada tādas sekas, lai tiktu iekļauti invaliditātes noteikšanas kritēriju katalogā. Prasība, lai bērns attiecīgā laika posmā būtu normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā atzīts par bērnu ar invaliditāti, esot piemērota leģitīma mērķa sasniegšanai, proti, personu ar invaliditāti un to ģimenes locekļu tiesību aizsardzībai, kā arī visas sabiedrības labklājības nodrošināšanai.

Pieteikuma iesniedzēja norādītais tiesiskais regulējums, kas it kā varētu nodrošināt vienlīdzīgāku attieksmi, tomēr nenovērstu atsevišķu personu nonākšanu nevienlīdzīgā situācijā, bet, gluži otrādi, varot pat palielināt šādu gadījumu skaitu. Sociālo tiesību jomā absolūta vienlīdzība neesot iespējama un, lai arī kādas tiesību normas tiktu pieņemtas, vienmēr būšot iespējami tā saucamie robežgadījumi, kuros ar striktu un gramatisku attiecīgās normas piemērošanu var netikt sasniegts likumdevēja iecerētais mērķis. Piešķirot personām īpašu aizsardzību pēc kritērijiem, kuri objektīvu iemeslu dēļ ir mainīgi, varot veidoties tādas situācijas, kad atsevišķa persona vai personu grupa attiecīgo atbalstu nesaņem vai saņem mazākā mērā nekā citas. Esot paredzams, ka, mainoties invaliditātes noteikšanas kritērijiem, atsevišķos gadījumos joprojām var veidoties faktiskā nevienlīdzība. Tādējādi nepastāvot citi, personas tiesības mazāk ierobežojoši līdzekļi, ar kuriem būtu iespējams nodrošināt efektīvu un stabilu sistēmu sociālā nodrošinājuma piešķiršanai bērniem ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļiem.

Pastāvošā sistēma nodrošinot vecākiem, kuri aprūpējuši bērnu ar invaliditāti, īpašu atbalsta veidu – tiesības priekšlaicīgi pensionēties – un vienlaikus paredzot šā atbalsta piešķiršanas, kā arī speciālā budžeta līdzekļu izlietojuma pārredzamību, stabilitāti un efektivitāti. Ar apstrīdēto normu personai netiekot atņemtas jau piešķirtās tiesības, nedz arī pārkāpts tiesiskās paļāvības princips. Apstrīdētā norma neliedzot personai nepieciešamības gadījumā pretendēt uz citiem sociālā nodrošinājuma un sociālās palīdzības veidiem. Līdz ar to sabiedrības ieguvums esot lielāks nekā atsevišķam indivīdam radītais kaitējums.

Turklāt Saeima uzskata, ka netipiskās situācijās tiesību piemērotājs apstrīdēto normu var piemērot elastīgi, lai panāktu likumdevēja mērķim atbilstošu taisnīgu un samērīgu risinājumu. Arī izskatāmās lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā un citās līdzīgās lietās taisnīgu noregulējumu varot rast tieši tiesību normas piemērošanas, nevis grozīšanas ceļā.

4. Pieaicinātā persona – Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam tiktāl, ciktāl nav noteikta

vienlīdzības principam atbilstoša kārtība, kādā Komisija sniedz atzinumu par bērna veselības stāvokļa atbilstību invaliditātes noteikšanas kritērijiem.

Apstrīdētā norma pati par sevi neierobežojot sociālo tiesību īstenošanu vismaz minimālā apmērā, taču tās atbilstība Satversmes 109. pantam esot vērtējama kopsakarā ar Satversmes 91. pantā ietverto tiesiskās vienlīdzības principu. Tiesībsargs piekrīt tam, ka Pieteikuma iesniedzēja norādītās personas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Saeima esot pareizi norādījusi, ka apstrīdētā norma ir tiesiski neitrāla, tomēr tās piemērošanas rezultātā rodas faktiskā nevienlīdzība starp vecākiem, kuri astoņus gadus aprūpējuši bērnu ar noteiktiem veselības traucējumiem. Apstrīdētā norma paredzot atšķirīgu attieksmi pret šādiem vecākiem atkarībā no bērna dzimšanas laika un viņa aprūpes periodā spēkā bijušā tiesiskā regulējuma izmaiņām. Apstrīdētās normas mērķis esot aizsargāt personu ar invaliditāti un to ģimenes locekļu tiesības, kā arī nodrošināt visas sabiedrības labklājību.

Izskatāmajā lietā esot nepieciešams vērtēt arī tās tiesību normas, kuras rada faktisko nevienlīdzību, proti, Noteikumu Nr. 1209 12.¹ punktu un Noteikumu Nr. 805 24. punktu. Tieši šie punkti liedzot sasniegt apstrīdētās normas leģitīmo mērķi. Analizēt, kāpēc atbilstoši PSRS normatīvajiem aktiem invaliditātes noteikšanas medicīnisko indikāciju skaits bērniem bija ievērojami mazāks nekā pieaugušajiem, neesot nekādas nepieciešamības, jo Latvijas Republika neesot PSRS tiesību un pienākumu pārmantotāja. Sociāla rakstura priekšrocības nevarot piešķirt, pamatojoties uz citas valsts noteiktajiem kritērijiem, kuru piemērošana acīmredzami noved pie tiesiskās nevienlīdzības.

Leģitīmo mērķi būtu iespējams sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, ja bērna veselības stāvokļa atbilstība invaliditātei laikā līdz 1990. gada 16. septembrim tiktu vērtēta pēc Latvijas Republikas 1990. gada Pavēlē noteiktajiem kritērijiem. Tiesību normu piemērošanas rezultātā šo mērķi neesot iespējams sasniegt.

5. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Persona ar invaliditātes statusu saistītās sociālās garantijas iegūstot no dienas, kad tai normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā ir noteikta invaliditāte, ko apliecina attiecīgs dokuments, nevis tikai fakts, ka personas veselības stāvoklis atbilst invaliditātes noteikšanas kritērijiem. Valstī izveidotā invaliditātes noteikšanas kārtība esot saistīta ar apstākļiem un kritērijiem, kuri bija spēkā attiecīgajā laika posmā. Ja bērnam invaliditāte nebija noteikta, tad viņa vecākam neesot pamata paļauties uz kādu papildu sociālo garantiju saņemšanu nākotnē pēc tiesiskā regulējuma maiņas. Noteikumu Nr. 805 4. pielikumā ietvertais invaliditātes noteikšanas kritēriju saraksts esot atkarīgs no daudziem mainīgiem apstākļiem un turpmāk varot tikt paplašināts vai sašaurināts.

Nosakot jebkādas sociālās garantijas, vienmēr vajagot rēķināties ar robežgadījumiem, kuros kāda persona būs ieguvēja vai zaudētāja. Pieteikuma iesniedzēja piedāvātais risinājums nevarot nodrošināt taisnīgāku attieksmi pret vecākiem, jo invaliditātes noteikšanas sistēma laika gaitā tiekot pilnveidota. Līdz ar to arī turpmāk būšot iespējamās tādas situācijas, ka bērniem ir vienāds veselības stāvoklis, kas atbilst invaliditātes noteikšanas kritērijiem, bet kādam no viņiem invaliditāte netiks noteikta. Vecāka tiesības uz priekšlaicīgu pensionēšanos tik un tā būšot atkarīgas no bērna dzimšanas laika vai pensijas pieprasīšanas dienas, un atsevišķas personas atvieglojumu varētu nesaņemt, turklāt piedāvātā risinājuma akceptēšana varot novest arī pie tiesiskās nenoteiktības.

Ar apstrīdēto normu paredzētajai atšķirīgajai attieksmei esot leģitīms mērķis – pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitātes nodrošināšana. Nosakot konkrētu bērna ar invaliditāti aprūpes laiku, tiekot sabalansētas valsts saistības sociālo tiesību jomā un valsts ekonomiskās iespējas. Turklāt apstrīdētajā normā paredzētajai sociālajai garantijai esot papildu raksturs. Tādējādi labums, ko gūst sabiedrība, esot lielāks par personas tiesību ierobežojumu.

6. Pieaicinātā persona – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (turpmāk – VSAA) – norāda, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Personas ar invaliditāti statusu, kā arī ar to saistītās sociālās garantijas persona iegūstot no dienas, kad tai noteikta invaliditāte, ko apliecina noteiktā kārtībā izsniegts dokuments. Apstrīdētā norma neradot tiesisko nevienlīdzību, jo nosakot vienādu priekšlaicīgās pensionēšanās tiesību saturu un apjomu visiem vecākiem, kuri vismaz astoņus gadus ir aprūpējuši bērnu ar invaliditāti. Bērna invaliditātes noteikšanas kritēriji tiek piemēroti vienādi visām personām.

Apstrīdētā norma arī neietekmējot personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Turklāt Noteikumu Nr. 1209 12.¹ punkts un Noteikumu Nr. 805 24. punkts nodrošinot vienlīdzīgu attieksmi pret personām, kuras bērna kopšanas laikā nebija vērsušās ārstu konsultatīvajā komisijā vai pie ārstējošā ārsta, lai bērnam tiktu noteikta invaliditāte atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, un personām, kuras minētajā komisijā ar šādu lūgumu bija vērsušās.

Attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēja norādīto tiesisko regulējumu, kas it kā varot nodrošināt vienlīdzīgu attieksmi pret vecākiem, VSAA viedoklis sakrīt ar Labklājības ministrijas viedokli.

7. Pieaicinātā persona – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Komisijas funkcija citstarp esot veikt invaliditātes ekspertīzi, nesaistot to ar personas tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Komisija piekrīt tam, ka izskatāmās lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā divus mēnešus ilga laika posms, kura pietrūka, lai izpildītos prasība par astoņu gadu termiņu, faktiski ir uzskatāms par nebūtisku, tomēr uzsver, ka bērnam vismaz astoņus gadus vajadzēja būt atbilstoši tolaik spēkā bijušajam tiesiskajam regulējumam atzītam par bērnu ar invaliditāti. Arī netipiskos gadījumos Komisijai neesot tiesību atkāpties no Noteikumu Nr. 1209 12.¹ 3. apakšpunkta piemērošanas. Proti, tiesiska nozīme esot tiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kuri konkrētās personas aprūpes laikā bija noteikti normatīvajos aktos.

Komisija pievienojas Saeimas viedoklim, ka, uzsākot personu kādreizējā veselības stāvokļa pārvērtēšanu, varētu rasties neskaidrības attiecībā uz citu

personai ar invaliditāti un tās ģimenes locekļiem paredzēto sociālo garantiju piešķiršanu. Ja personas agrākais veselības stāvoklis tiktu pārvērtēts atbilstoši pašreizējam tiesiskajam regulējumam, varētu rasties jautājums par līdzīgu pieeju attiecībā uz pilngadīgām personām un citiem sociālā nodrošinājuma veidiem.

Tāda regulējuma pieņemšana, saskaņā ar kuru Komisijai būtu pienākums vērtēt bērna kādreizējo veselības stāvokli, ņemot vērā ierakstus medicīnas dokumentos, kas izdarīti viņa aprūpes laikā līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, bet traktējot tos atbilstoši šobrīd spēkā esošajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, esot likumdevēja ekskluzīva prerogatīva.

8. Pieaicinātā persona – biedrība „Latvijas Pensionāru federācija” – pievienojas Pieteikuma iesniedzēja viedoklim.

Priekšlaicīgās pensionēšanās tiesiskajam regulējumam vajagot būt tādām, kas nodrošinātu vienlīdzīgu attieksmi pret visiem vecākiem, ņemot vērā bērna ilglaicīgo faktisko veselības stāvokli un tā atbilstību šobrīd spēkā esošajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem.

Nevarot piekrist Saeimas viedoklim par to, ka apstrīdētās normas taisnīgu piemērošanu var nodrošināt tiesa. Apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 109. pantam kopsakarā ar Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietverto vienlīdzības principu esot iespējams nodrošināt, apstrīdēto normu grozot. Saeimas atbildes rakstā minētais, ka apstrīdētajā normā ietverts īpaši labvēlīgs mehānisms vecākiem, kuri vismaz astoņus gadus aprūpējuši bērnu, kas likumā noteiktajā kārtībā ir atzīts par bērnu ar invaliditāti, neatbilstot patiesībai. Šādu vecāku pensijas tiekot aprēķinātas pēc vecuma pensiju aprēķināšanas formulām. Tā kā šiem vecākiem līdz priekšlaicīgās pensionēšanās laikam uzkrātais darba stāžs un pensijas kapitāls ir mazāks nekā citiem, viņiem aprēķinātā pensija arī esot mazāka, jo tiesību normas šajā sakarā neparedzot korigējošus koeficientus. Analogiska situācija esot arī citos ar likumu noteiktajos priekšlaicīgās pensionēšanās gadījumos.

9. Pieaicinātā persona – nodibinājums „Invalidu un viņu draugu apvienība „APEIRONS”” (turpmāk – nodibinājums „Apeirons”) – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam tiktāl, ciktāl tā priekšlaicīgo pensionēšanos saista ar tiesisko regulējumu, kas paredzēja invaliditātes noteikšanas kritērijus bērna aprūpes laikā.

Izskatāmās lietas pamatā neesot likumdevēja neparedzēts, netipisks gadījums. Saeimas atbildes rakstā norādītais administratīvo lietu uzskaitījums esot nepilnīgs, un pastāvēt iespēja, ka šādu lietu skaits ir vēl lielāks. To varot apliecināt arī statistikas dati par bērnu ar invaliditāti skaitu gadu gaitā.

Izskatāmajā lietā esot konstatējama nevienlīdzīga situācija starp vecākiem, kuru bērniem invaliditāte radusies aptuveni vienādā vecumā, bet kuru bērni ir dzimuši dažādā laikā. Esot jāņem vērā tas, ka bērna ar invaliditāti aprūpe pirms 1990. gada būtībā bija pilnas slodzes darbs. Tolaik bērniem ar invaliditātei atbilstošu diagnozi neesot piešķirta nekāda valsts palīdzība, ļoti problemātiska bijusi bērnudārzu un skolu pieejamība, it īpaši bērniem ar smagākām diagnozēm. Arī pēc 1990. gada šādu bērnu aprūpe esot prasījusi ievērojamus laika, rūpju un citus resursus. Tomēr situācija esot pakāpeniski uzlabojusies gan attiecībā uz valstī bērniem ar invaliditāti pieejamajiem pakalpojumiem, gan arī attiecībā uz ārstu zināšanām, medicīnas līdzekļiem un tehnoloģijām, kā arī dažādu nevalstisko organizāciju darbības rezultātā.

10. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore un doktorante Mg. iur. Anita Kovaļevska – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Pieaicinātā persona sniegusi pārskatu par apstrīdētās normas ģenēzi, par invaliditātes noteikšanas kārtību attiecībā uz bērniem PSRS un Latvijas Republikā pēc neatkarības atjaunošanas, kā arī par apstrīdētās normas un tās iepriekšējo redakciju piemērošanas praksi.

Apstrīdētā norma pieļaujot atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Šādos apstākļos atrodoties visas personas, kas vismaz astoņus gadus ir aprūpējušas bērnus, kuriem

līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai bijušas vienas un tās pašas slimības vai patoloģiskie stāvokļi.

Normatīvajos aktos ietvertu invaliditātes noteikšanas kritēriju uzskaitījuma sašaurināšana vai paplašināšana zinātnes attīstības rezultātā tieši izskatāmajā lietā nevarot būt pamats atšķirīgai attieksmei. Konkrētajā gadījumā neesot runa par nebūtiskām invaliditātes noteikšanas kritēriju izmaiņām – tās esot bijušas ievērojamas, un līdz 1990. gadam Latvijas teritorijā neesot bijis adekvāta regulējuma par invaliditātes noteikšanu bērniem.

Tas, ka joprojām tiek piemērots neadekvāts tiesiskais regulējums, nedodot sabiedrībai nekādu ievērojamu labumu, taču konkrētu privātpersonu tiesības tiekot būtiski ierobežotas. Esot jāņem vērā tas, ka Noteikumi Nr. 1209 paredzēja bērna veselības stāvokļa līdz 1979. gada 13. decembrim vērtēšanu atbilstoši PSRS 1956. gada Instrukcijai. Līdz ar to šī instrukcija bijusi piemērojama arī tādiem gadījumiem, kuriem tā sākotnēji nebija paredzēta. Tādējādi neesot izslēgta iespēja Noteikumos Nr. 805 paredzēt, ka Komisija sniedz atzinumu par personas līdz 18 gadu vecumam veselības stāvokļa laikā līdz 1990. gada 16. septembrim atbilstību, piemēram, Latvijas Republikas 1990. gada Pavēlē ietvertajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem.

Latvijas Republikas 1990. gada Pavēles piemērošana tādas sabiedrības intereses kā tiesiskā stabilitāte un noteiktība ietekmētu nenozīmīgi. Šī pavēle esot pirmais normatīvais akts, kurā ietverts izvērsts regulējums par invaliditātes noteikšanu bērniem un tam laikam vistuvākā izpratne par invaliditāti. Piemērojot Latvijas Republikas 1990. gada Pavēli, nerastos Saeimas norādītās problēmas, ja bērna veselības stāvoklis tiktu vērtēts atbilstoši normatīvajiem aktiem, kas ir spēkā vecuma pensijas pieprasīšanas brīdī vai bija spēkā brīdī, kad bērns sasniedza 18 gadu vecumu. Šādā gadījumā divu bērnu veselības stāvoklis vienā un tajā pašā laika posmā tiktu vērtēts atbilstoši vienam normatīvajam aktam. Ņemot vērā minēto, varot secināt, ka izskatāmajā gadījumā atšķirīgajai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata.

Pensijas piešķiršana pirms likumā noteiktā pensionēšanās vecuma sasniegšanas sakarā ar to, ka ticis aprūpēts bērns ar invaliditāti, esot papildu

garantija. Tomēr Satversmes 109. pantā noteikto tiesību aizskārumu varot radīt tas, ka nav ievēroti vispārējie tiesību principi. Tā kā ar apstrīdēto normu paredzētā atšķirīgā attieksme esot pretrunā ar Satversmes 91. panta pirmo teikumu, tā neatbilstot arī Satversmes 109. pantam.

Turklāt neesot pareizi izskatāmās lietas pamatā esošo gadījumu uzskatīt par netipisku.

11. Pieaicinātā persona – sociālās politikas eksperte Ināra Bite – norāda, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Izskatāmajā lietā esot jāņem vērā, ka PSRS normatīvajos aktos invaliditāte tika definēta kā „pastāvīgs vai ilgstošs darba spēju zaudējums”. Pastāvot šādai definīcijai, neesot bijis iespējams noteikt invaliditāti bērniem. Tas kļuvis iespējams tikai 1979. gadā. Izstrādājot Latvijas Republikas normatīvos aktus, invaliditātes jēdziens esot paplašināts, to definējot kā ilgstošu vai nepārejošu ar vecuma izmaiņām cilvēka organismā nesaistītu fizisko vai psihisko spēju ierobežojumu, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņemt vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt.

Neraugoties uz tiesiskā regulējuma izmaiņām, invaliditātes jēdziens vienmēr bijis saistīts ar ierobežotu darbību vai pilnīgu darbnespēju. Tādējādi attiecībā uz pieaugušu personu ar invaliditāti un bērnu ar invaliditāti bijis nepieciešams noteikt dažādus veselības stāvokļa vērtēšanas kritērijus. Saeima pieņēmusi virkni tiesību normu, kas esot labvēlīgas vecākiem, kuru aprūpē ir vai ir bijis bērns ar invaliditāti.

Pieaicinātā persona piekrīt Pieteikuma iesniedzējam, ka apstrīdētās normas piemērošana ir atkarīga no bērna dzimšanas laika un rada faktisku nevienlīdzību. Tomēr sociālās drošības jomā likumdevējs nespējot nodrošināt pilnīgu vienlīdzību. Tiesību normu piemērošanas prakse pierādot, ka līdzīgās situācijās, kad likums tiek piemērots korekti, tiesiskās sekas tomēr var būt atšķirīgas. Ar personu dzimšanas datumu esot saistīts tiesiskais regulējums arī daudzās citās jomās.

Tādējādi dažādos laika posmos spēkā esošo tiesību normu piemērošanas praksē šādas robežsituācijas esot neizbēgamas.

Apstrīdētā norma neietekmējot personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā, un Pieteikuma iesniedzēja piedāvātie alternatīvie risinājumi nenovērsīšot nevienlīdzību, jo esot iespējamās tādas situācijas, kad Pieteikuma iesniedzēja norādītajā brīdī spēkā esošie invaliditātes noteikšanas kritēriji kādam bērnam vai viņa vecākam būs mazāk labvēlīgi nekā citiem.

Izskatāmajā situācijā vienlīdzību panākt esot iespējams, grozot Noteikumu Nr. 805 24.3. apakšpunktu un paredzot Komisijai tiesības atzīt personai invaliditāti no bērnības, pat ja tolaik invaliditātes noteikšanas kritēriji attiecībā uz bērniem vēl nebija spēkā vai bija atšķirīgi. Šādi grozījumi ar atpakaļvērstu spēku attiecīgajā jomā neesot izņēmums.

Secinājumu daļa

12. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka likumdevējs, ietverot apstrīdētajā normā kritērijus priekšlaicīgas vecuma pensijas piešķiršanai, tiesības uz priekšlaicīgu pensionēšanos nav piešķīris visiem vecākiem, kuru bērna veselības stāvoklis faktiski atbilda invaliditātes noteikšanas kritērijiem. Apstrīdētā norma padarot priekšlaicīgu vecuma pensijas piešķiršanu atkarīgu no bērna dzimšanas laika, tādējādi tā neatbilstot Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertajam vienlīdzības principam un pārkāpjot personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kas nostiprinātas Satversmes 109. pantā.

12.1. Izskatot lietu, Satversmes tiesai ir jāpārbauda apstrīdētās normas atbilstība augstāka juridiska spēka tiesību normām, citstarp ņemot vērā pieteikuma iesniedzēju argumentāciju un pieteikumā atspoguļotos motīvus un apsvērumus (*sal. ar Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra sprieduma lietā Nr. 2006-10-03 16.2. punktu*).

Satversmes tiesas likumā ietverts gan tiesas pieteikuma, gan konstitucionālās sūdzības institūts, un abi šie institūti ir savstarpēji saistīti. To ietvaros ir svarīgi noskaidrot, vai tiešām ir aizskartas personai Satversmē noteiktās

pamattiesības. Tiesa pati vērsās Satversmes tiesā gadījumos, ja tā uzskata, ka attiecīgajā administratīvajā lietā piemērojamā tiesību norma aizskar personas pamattiesības (*sal. ar Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-71-01 14. punktu*). Tiesas pieteikuma gadījumā jeb tā dēvētās konkrētās kontroles ietvaros lietas izlemšanai nozīmīgi ir citstarp konkrētās lietas apstākļi (*sal. ar 2013. gada 19. novembra sprieduma lietā Nr. 2013-09-01 13.2. punktu*).

Ņemot vērā minēto, pirms tiek izvērtēta apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam, Satversmes tiesai ir jāpārlicinās, vai tieši apstrīdētā norma aizskar personai, kas vērsusies administratīvajā tiesā, Satversmē noteiktās pamattiesības.

12.2. Apstrīdētā norma paredz vairākas tiesiskā sastāva pazīmes, kurām ir jāīstenojas, lai bērna ar invaliditāti vecākam tiktu piešķirtas tiesības uz vecuma pensiju piecus gadus pirms likumā noteiktā vecuma sasniegšanas. Proti, vecāka apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 25 gadiem; viņš laika periodā, līdz bērns sasniedzis 18 gadu vecumu, ne mazāk kā astoņus gadus ir aprūpējis piecus vai vairāk bērnus vai bērnu, kurš normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā vismaz astoņus gadus ir bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti. Turklāt šādu tiesību nav personai, kurai atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības vai kura atcelta no aizbildņa pienākumu pildīšanas nekārtīgas šo pienākumu izpildīšanas dēļ.

Izskatāmā lieta neskar vecāka tiesības pieprasīt vecuma pensiju pirms likumā noteiktā pensionēšanās vecuma sakarā ar piecu vai vairāku bērnu aprūpēšanu, kā arī tādas personas, kurām atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības vai kuras atceltas no aizbildņa pienākumu pildīšanas nekārtīgas šo pienākumu izpildīšanas dēļ.

Tātad izskatāmajā lietā ir nozīme tam apstrīdētajā normā ietvertajam priekšlaicīgas vecuma pensijas piešķiršanas nosacījumam, ka vecāks ne mazāk kā astoņus gadus aprūpējis bērnu, kurš normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā vismaz astoņus gadus ir bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti.

12.3. Pieaicinātā persona Tiesībsargs norāda, ka ir izvērtējama arī Noteikumu Nr. 1209 12.¹ punkta un Noteikumu Nr. 805 24. punkta satversmība (*sk. Tiesībsarga viedokli lietas materiālu 105. lp.*). Lai noteiktu, vai ir pamats

izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmei, visupirms nepieciešams noskaidrot tās saturu (*sal. ar Satversmes tiesas 2005. gada 22. aprīļa lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2004-25-03 6. punktu un 2015. gada 12. februāra sprieduma lietā Nr. 2014-08-03 9. punktu*). Proti, Satversmes tiesai ir jāpārbauda, vai apstrīdētā norma regulē Pieteikuma iesniedzēja norādīto gadījumu, kurā nevar izpildīties prasība, ka bērnam vismaz astoņus gadus līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai vajadzēja būt atzītam par bērnu ar invaliditāti atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā bijušajos normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai.

Saskaņā ar Invaliditātes likuma 1. panta 8. punktu un 5. pantu personas ar invaliditāti vai bērna ar invaliditāti statusu, kā arī ar to saistītās sociālās garantijas personas, tostarp bērni, iegūst no dienas, kad tām normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā noteikta invaliditāte. No apstrīdētajā normā ietvertās prasības, ka aprūpētajam bērnam vismaz astoņus gadus vajadzēja būt normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā atzītam par bērnu ar invaliditāti, izriet tas, ka, piemērojot apstrīdēto normu, ir jāņem vērā citos normatīvajos aktos ietvertās papildu tiesiskā sastāva pazīmes. Tādējādi apstrīdētā norma ir aplūkojama plašāk – tās objektīvajā nozīmē – un sevī ietver arī invaliditātes noteikšanas kritērijus, kurus līdz ar invaliditātes noteikšanas termiņiem un kārtību Pieteikuma iesniedzēja izskatāmajā administratīvajā lietā regulēja Noteikumi Nr. 1209 (spēkā no 2013. gada 7. janvāra līdz 2014. gada 31. decembrim) un šobrīd spēkā esošie Noteikumi Nr. 805, kas paredz līdzīgu kārtību un ir izdoti citstarp saskaņā ar Invaliditātes likuma 5. panta otro daļu.

Noteikumu Nr. 805 4. pielikumā ir iekļauti kritēriji invaliditātes noteikšanai personām līdz 18 gadu vecumam. Tomēr saskaņā ar šo noteikumu 24.3. apakšpunktu Komisija sniedz atzinumu par personas līdz 18 gadu vecumam veselības stāvokļa atbilstību arī tiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kuri dažādos normatīvajos aktos bija paredzēti attiecīgās personas aprūpes laikā. Invaliditātes noteikšanas kritēriji laika gaitā var tikt grozīti, bet likumdevējs apstrīdētajā normā ir nostiprinājis principu, ka priekšlaicīgās pensionēšanās kārtība ir saistīta ar tiem apstākļiem un invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kuri bija spēkā bērna aprūpes laikā.

Izskatāmās lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā bērns 1990. gada 16. septembrī bija vecāks par desmit gadiem un jau pirms tam viņam bija konstatēts tāds patoloģiskais stāvoklis, ko PSRS 1979. gada Pavēle neparedzēja kā invaliditātes noteikšanas kritēriju. Kopš 1990. gada 17. septembra šim bērnam invaliditāte bija piešķirta atbilstoši Latvijas Republikas 1990. gada Pavēlei. Tādējādi, piemērojot apstrīdēto normu, minētajā administratīvajā lietā nav iespējams konstatēt, ka persona vismaz astoņus gadus ir aprūpējusi bērnu, kurš ne mazāk kā astoņus gadus bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā bijušajos normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai un ietvertajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem.

Līdz ar to apstrīdētā norma, ciktāl tā nosaka prasību konstatēt, ka bērnam invaliditāte ir bijusi atzīta atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā bijušajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, liedz personai, kura vērsusies administratīvajā tiesā, tiesības uz priekšlaicīgu vecuma pensijas saņemšanu.

13. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka izskatāmās lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā aplūkojamais gadījums nav uzskatāms par netipisku un administratīvā tiesa savas šaubas par apstrīdēto normu nevar novērst ar tās rīcībā esošajiem līdzekļiem (*sk. pieteikumu lietas materiālu 4. lp.*). Turpretim Saeima apgalvo, ka izskatāmās lietas pamatā ir likumdevēja neparedzēts, netipisks gadījums un taisnīgu noregulējumu var rast tiesību normas piemērošanas ceļā (*sk. Saeimas atbildes rakstu lietas materiālu 55.–56. lp.*).

Apstrīdētajā normā ir ietverti invaliditātes noteikšanas kritēriji, kas bija paredzēti konkrētās personas aprūpes laikā šādos normatīvajos aktos: Latvijas teritorijā piemērotajā PSRS 1979. gada Pavēlē, Latvijas Republikas 1990. gada Pavēlē un Latvijas Republikas 1999. gada Rīkojumā.

No minētā secināms, ka likumdevējs ir izšķīries piešķirt personām tiesības uz vecuma pensiju pirms likumā paredzētā vecuma sasniegšanas, tās saistot ar konkrētiem bērna aprūpes laikā spēkā bijušajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kas izsmeļoši norādīti attiecīgos tiesību aktos, un konkrētā situācija,

pretēji Saeimas domām, nav netipisks gadījums. Proti, apstrīdētā norma pieļauj to, ka invaliditātes noteikšanas kritēriju maiņas dēļ var rasties tāda situācija, ka bērnam nav iespējams noteikt invaliditāti uz vismaz astoņus gadus ilgu laika posmu līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai. Tādējādi Satversmes tiesai nav pamata apšaubīt Pieteikuma iesniedzēja minēto, ka ir izvērtējama apstrīdētās normas satversmība.

Līdz ar to izskatāmās lietas pamatā nav jautājums par apstrīdētās normas piemērošanu un šajā lietā nepieciešams izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmei.

14. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka apstrīdētā norma ir jāvērtē Satversmes 109. panta kontekstā, apskatot to arī kopsakarā ar Satversmes 91. pantā ietverto vienlīdzības principu.

Satversmes 109. pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.” Satversmes 109. pants garantē iedzīvotājiem tiesības uz stabilu un prognozējamu, kā arī efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu, kura nodrošina samērīgu sociālo nodrošinājumu (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2011-03-01 15.2. punktu*).

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka prasības, kas valstij izvirzāmas saistībā ar tās pienākumu nodrošināt personām vecuma pensiju, nav attiecināmas uz priekšlaicīgo pensionēšanos, jo priekšlaicīgā vecuma pensija ir valsts noteikta papildu sociālā garantija, kuras izmantošana ir atkarīga no personas subjektīvajiem apsvērumiem, bet apmērs – no sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta iespējām (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 18. februāra sprieduma lietā Nr. 2010-29-01 21. punktu*). Tomēr likumdevējs Pensiju likumā ir paredzējis priekšlaicīgās pensionēšanās iespēju, tāpēc tā uzskatāma par sociālo nodrošinājumu un ietilpst Satversmes 109. panta tvērumā (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 18. februāra sprieduma lietā Nr. 2010-29-01 18. punktu*).

Valstij ir plaša rīcības brīvība to metožu un mehānismu izvēlē, ar kādiem sociālās tiesības īstenojamas (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 18. februāra*

sprieduma lietā Nr. 2010-29-01 14. punktu). Izvērtējot likumdevēja rīcību sociālo tiesību nodrošināšanas un aizsardzības jomā, jāpārbauda, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2007-13-03 8.4. punktu un 2013. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2013-01-01 9. punktu*).

Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu veido citstarp Pensiju likums kopā ar tam pakārtotajiem tiesību aktiem. Šīs sistēmas ietvaros ikviens persona var saņemt tās veiktajām iemaksām atbilstošu vecuma pensiju un noteiktos gadījumos pensionēties arī priekšlaicīgi. Satversmes tiesa konstatē, ka konkrētajā gadījumā personai netiek samazināts līdz šim garantētais sociālās aizsardzības apjoms. Turklāt priekšlaicīgā pensionēšanās ir uzskatāma par papildu sociālo garantiju un tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī izskatāmajā lietā netiek skartas.

Konkrētajā situācijā likumdevējs ir izšķīries priekšlaicīgās pensionēšanās kārtību saistīt ar tiem apstākļiem un invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kuri bija spēkā bērna aprūpes laikā. Tomēr, kā norāda arī Saeima, lai gan likumdevējam ir plaša rīcības brīvība noteikt pensiju sistēmas tiesisko regulējumu, tā pieņemtajiem lēmumiem ir jāatbilst vispārējiem tiesību principiem.

Tātad, ja valsts priekšlaicīgās pensionēšanās iespēju ir paredzējusi likumā, Satversmes 109. pants prasa, lai valsts rīcība šajā jautājumā atbilstu no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātajiem vispārējiem tiesību principiem, tostarp tiesiskās vienlīdzības principam. Galvenokārt tieši uz to attiecas pieteikumā iekļautie juridiskie argumenti par apstrīdētās normas iespējamo neatbilstību Satversmei.

Tādējādi izskatāmajā lietā apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 109. pantam vērtējama kopsakarā ar Satversmes 91. panta pirmā teikuma tvērumā ietilpstošo tiesiskās vienlīdzības principu.

15. Satversmes 91. panta pirmais teikums nosaka: „Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.”

Satversmes tiesa, konkretizējot Satversmes 91. panta pirmā teikuma tvērumā ietilpstošo tiesiskās vienlīdzības principu, ir atzinusi, ka tas liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu un 2008. gada 29. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-37-03 7. punktu*).

Vienlīdzības principam ir jāgarantē vienotas tiesiskās kārtības pastāvēšana. Proti, tā uzdevums ir nodrošināt, lai tiktu īstenota tāda tiesiskas valsts prasība kā likuma aptveroša ietekme uz visām personām un lai likums tiktu piemērots bez jebkādam privilēģijām. Tas garantē likuma pilnīgu iedarbību, tā piemērošanas objektivitāti un bezkaislību, kā arī to, ka nevienam nav ļauts neievērot likuma priekšrakstus (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9.1. punktu*). Tomēr šāda tiesiskās kārtības vienotība nenozīmē nivelēšanu, jo „vienlīdzība pieļauj diferencētu pieeju, ja tā demokrātiskā sabiedrībā ir attaisnojama” (*Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 4. punkts*).

Tādējādi, lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmā teikuma tvērumā ietilpstošajam tiesiskās vienlīdzības principam, jānoskaidro:

- 1) vai pastāv personas (personu grupas), kas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;
- 2) vai apstrīdētā norma paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām;

3) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un vai ir ievērots samērīguma princips (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta sprieduma lietā Nr. 2016-07-01 27. punktu*).

16. Izskatāmajā lietā visupirms nepieciešams konstatēt, vai pastāv personas (personu grupas), kas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-37-03 7. punktu*). Vērtējot, vai vienlīdzīgas attieksmes princips tiek ievērots, noteicošais ir tas, vai vairākas personu grupas vieno kopīga un būtiska tām piemītoša pazīme (*sk. Satversmes tiesas 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 17. punktu*).

No pieteikuma secināms, ka vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos atrodas personas, kuru bērni ir dzimuši dažādā laikā, bet ar vienām un tām pašām slimībām slimojuši vai vienādā patoloģiskā stāvoklī nonākuši vienā laikā – vismaz astoņus gadus pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Savukārt Saeima norāda, ka šādos apstākļos atrodas personas, kuru bērni ir dzimuši dažādā laikā, bet pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas ar vienām un tām pašām slimībām slimojuši vai viena un tā paša patoloģiskā stāvokļa dēļ cietuši vismaz astoņus gadus, turklāt šo slimību un patoloģisko stāvokļu rašanās brīdis varot būt atšķirīgs.

Lai nodrošinātu personu pamattiesību aizsardzību, izskatāmajā lietā ir būtiski noteikt visas personas, kas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Satversmes tiesa uzskata, ka šādos apstākļos atrodas ne tikai Pieteikuma iesniedzēja norādītās personas. Laiks, rūpes un uzmanība, kas bija jāvelta bērna aprūpei, kopumā radīja papildu fizisko un emocionālo slodzi, kā arī darba un socializācijas iespēju ierobežojumus visiem vecākiem, kuru bērni slimoja ar vienām un tām pašām slimībām vai cieta viena un tā paša patoloģiskā stāvokļa dēļ vismaz astoņus gadus līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai. Tie ir gan tādi vecāki, kuru bērnam invaliditāte bija konstatēta normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, gan arī tādi vecāki, kuru bērnam invaliditāte normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā konstatēta nebija.

Nemot vērā apstrīdētajā normā ietverto kritēriju, proti, astoņus gadus ilgu tāda bērna aprūpēšanu, kurš normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā vismaz astoņus gadus ir bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti, izšķiroša nozīme ir tam, ka bērniem vienas un tās pašas slimības vai vienāds patoloģiskais stāvoklis bija vismaz astoņus gadus līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai.

Tādējādi visas personas, kuras vismaz astoņus gadus ir aprūpējušas bērnus, kuriem vismaz astoņus gadus līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ir bijušas vienas un tās pašas slimības vai viens un tas pats patoloģiskais stāvoklis, atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos.

17. Satversmes tiesai ir jāpārbauda, vai apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret minētajām personām.

17.1. Izskatāmajā lietā ir jāņem vērā tas, ka apstrīdētā norma nosaka vienādu priekšlaicīgas pensionēšanās tiesību saturu un apjomu visiem vecākiem, kuri vismaz astoņus gadus ir aprūpējuši bērnu ar invaliditāti līdz brīdim, kad viņš sasniedzis 18 gadu vecumu.

Tomēr apstrīdētajā normā ietvertā prasība, ka bērnam vismaz astoņus gadus jābūt atzītam par bērnu ar invaliditāti atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā esošajos normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai un ietvertajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, ir saistīta ar mainīgu tiesisko regulējumu. Apstrīdētā norma nostāda atšķirīgā situācijā personas, kurām tiesības priekšlaicīgi pensionēties ir liegtas, jo to bērna aprūpes laikā spēkā bijušie invaliditātes noteikšanas kritēriji atšķirībā no vēlāk pieņemtajiem kritērijiem neietvēra bērnam konstatēto slimību vai patoloģisko stāvokli kā invaliditātes noteikšanas pamatu un tādēļ bērnam invaliditāti nebija iespējams noteikt uz vismaz astoņus gadus ilgu laika posmu līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai.

Tādējādi apstrīdētā norma rada atšķirīgu attieksmi pret personu atkarībā no tās bērna dzimšanas laika un viņa aprūpes laikā spēkā esošajos normatīvajos aktos paredzētajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem.

17.2. Secinot, ka apstrīdētā norma rada atšķirīgu attieksmi, Satversmes tiesai ir jāizvērtē, vai atšķirīgā attieksme ir noteikta ar normatīvajos aktos paredzētā kārtībā pieņemtu tiesību normu, proti, „saskaņā ar likumu” (*sal. ar Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta sprieduma lietā Nr. 2015-11-03 20. punktu*).

Lietas dalībnieki un pieaicinātās personas ir vienisprātis, ka apstrīdētā norma ir pieņemta normatīvajos aktos noteiktajā procesuālajā kārtībā, publicēta un publiski pieejama atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Satversmes tiesa konstatē, ka apstrīdētā norma ir pietiekami skaidri formulēta, lai persona varētu izprast no tās izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tās piemērošanas sekas.

Apstrīdētajā normā ietvertie invaliditātes noteikšanas kritēriji citstarp ir paredzēti PSRS normatīvajos aktos. Apstrīdētās normas un tajā ietilpstošā atšķirīgo attieksmi radošā nosacījuma tiesiskumu Satversmes tiesa izvērtēs turpmāk.

Līdz ar to apstrīdētās normas radītā atšķirīgā attieksme ir noteikta ar likumu.

18. Lai noteiktu, vai atšķirīgajai attieksmei, ko izraisa apstrīdētā norma, ir objektīvs un saprātīgs pamats, jāpārbauda, vai atšķirīgajai attieksmei ir leģitīms mērķis.

Pieņemot tādu tiesisko regulējumu, kas rada atšķirīgu attieksmi pret savstarpēji salīdzināmām personu grupām, likumdevējs var vienīgi tad, ja šādu rīcību attaisno sasniedzamais leģitīmais mērķis. Nosakot tiesību ierobežojumus, pienākums uzrādīt un pamatot šādu ierobežojumu leģitīmo mērķi Satversmes tiesas procesā visupirms ir institūcijai, kas izdevusi apstrīdēto aktu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2014. gada 13. jūnija sprieduma lietā Nr. 2014-02-01 13. punktu*).

Saeima savā atbildes rakstā norāda, ka apstrīdētajā normā ietvertais kritērijs – prasība, lai bērns normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā attiecīgajā periodā būtu atzīts par bērnu ar invaliditāti, – kalpo personu ar invaliditāti un šādu personu ģimenes locekļu tiesību aizsardzībai, kā arī visas sabiedrības labklājības

nodrošināšanai. Satversmes tiesa uzsver, ka izskatāmajā lietā ir nozīme nevis vispārīgam apstrīdētās normas mērķim, bet gan tieši tās radītās atšķirīgās attieksmes legītimajam mērķim. Ar apstrīdēto normu radītā atšķirīgā attieksme nav vērsta uz visu personu ar invaliditāti un šādu personu ģimenes locekļu tiesību aizsardzību, jo tā neaizsargā, piemēram, pieteicēju izskatāmās lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā.

Vecuma pensijas ir valsts sociālās politikas jautājums, kam ir ilglaicīgs raksturs un kam nepieciešama stabilitāte. Sabiedrības vienas daļas – pensijas saņēmēju – interesēs ir sabalansēt pensiju budžeta izdevumus ar ieņēmumiem un nepieļaut šā budžeta līdzekļu pārtēriņu (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1.3. un 3.2. punktu*). Ir nepieciešams nodrošināt, lai pensiju izmaksas būtu iespējamās arī nākotnē, kad demogrāfiskais stāvoklis, iespējams, būs citāds (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 11. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-08-01 8. punktu*). Apstrīdētajā normā ietvertā prasība, ka bērnam vismaz astoņus gadus jābūt atzītam par bērnu ar invaliditāti atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā esošajos normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai, konkretizē to personu loku, kurām ir tiesības saņemt vecuma pensiju piecus gadus pirms likumā noteiktā pensionēšanās vecuma sasniegšanas, un tādējādi arī speciālā budžeta izdevumu apmēru.

Ņemot vērā minēto, var atzīt, ka atšķirīgā attieksme ir noteikta ar mērķi nodrošināt valstī efektīvu un paredzamu sociālā nodrošinājuma piešķiršanas sistēmu. Šāda likumdevēja pieeja ir vērsta uz pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitātes nodrošināšanu, kas saskan ar Satversmes 116. pantā noteikto legītimo mērķi – sabiedrības labklājības aizsardzību.

Līdz ar to apstrīdētās normas radītās atšķirīgās attieksmes legītimais mērķis ir aizsargāt sabiedrības labklājību.

19. Lai izvērtētu, vai apstrīdētās normas radītā atšķirīgā attieksme atbilst samērīguma principam, jāpārbauda:

1) vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti legītimā mērķa sasniegšanai;

2) vai šāda rīcība ir nepieciešama, tas ir, vai leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;

3) vai likumdevēja darbība ir samērīga, tas ir, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2014. gada 13. jūnija sprieduma lietā Nr. 2014-02-01 14. punktu*).

20. Izvērtējot, vai atšķirīgā attieksme ir samērīga, visupirms jāpārlicinās, vai tā ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Valstij ir pienākums savas saistības sociālo tiesību jomā samērot ar savām ekonomiskajām iespējām. Pretējā gadījumā var tikt apgrūtināta citu valsts pienākumu izpilde, tajā skaitā citu sociālo tiesību realizēšana. Valstij ir jānodrošina pensiju sistēmas ilgtspēja, garantējot, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu būs īstenojamas arī nākamajās paaudzēs (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 22.3. punktu*).

Ja apstrīdētajā normā ietvertie invaliditātes noteikšanas kritēriji tiek grozīti, tad atsevišķos gadījumos var veidoties atšķirīga attieksme pret bērnu ar invaliditāti vecākiem atkarībā no bērna dzimšanas laika. Tomēr, priekšlaicīgās pensionēšanās kārtību saistot ar tiem apstākļiem un invaliditātes noteikšanas kritērijiem, kuri bija spēkā bērna aprūpes laikā, tiek paredzēts konkrēts to personu loks, kurām ir tiesības uz sociālajām garantijām. Tādēļ secināms, ka ar apstrīdēto normu ir iespējams sabalansēt speciālā budžeta izdevumus un ieņēmumus un līdz ar to nodrošināt paredzamas pensiju sistēmas pastāvēšanu. Tātad apstrīdētā norma paredz mehānismu, kas nodrošina speciālā budžeta izdevumu paredzamību un tādējādi arī pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitāti.

Līdz ar to likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai.

21. Satversmes tiesai ir jānoskaidro, vai apstrīdētās normas radītā atšķirīgā attieksme ir nepieciešama, proti, vai leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

21.1. Vērtējot to, vai leģitīmo mērķi var sasniegt arī citādi, Satversmes tiesa uzsver, ka saudzējošāks līdzeklis ir nevis jebkurš cits, bet tikai tāds līdzeklis, ar kuru var sasniegt leģitīmo mērķi vismaz tādā pašā kvalitātē (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 19. punktu un 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 20.2. punktu*). Vienlaikus Satversmes tiesas kompetencē ir pārbaudīt to, vai nepastāv alternatīvi līdzekļi, kas personām Satversmē noteiktās pamattiesības aizskartu mazāk, kā arī to, vai likumdevējs, ierobežojot kādas personas vai personu grupas pamattiesības, ir pienācīgi izvērtējis šādus alternatīvus līdzekļus (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009. gada 15. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-36-01 15. punktu un 2010. gada 30. marta sprieduma lietā Nr. 2009-85-01 19. punktu*).

21.2. Satversmes tiesa jau konstatējusi, ka apstrīdētajā normā ir ietverti invaliditātes noteikšanas kritēriji, kas bija paredzēti bērna aprūpes laikā šādos normatīvajos aktos: Latvijas teritorijā piemērotajā PSRS 1979. gada Pavēlē, Latvijas Republikas 1990. gada Pavēlē un Latvijas Republikas 1999. gada Rīkojumā.

Līdz 1979. gada 13. decembrim PSRS invaliditātes noteikšana bērniem vispār nebija tiesiski iespējama, jo saskaņā ar PSRS 1956. gada Instrukciju medicīniskās indikācijas bija jāvērtē kopsakarā ar personas darbspējām. Arī PSRS 1979. gada Pavēle ietvēra ierobežotu medicīnisko indikāciju sarakstu, atbilstoši kuram bija iespējams bērnam noteikt invaliditāti.

Satversmes tiesa norāda, ka jau 1959. gada 20. novembrī Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas pasludinātā Bērnu tiesību deklarācija ietvēra vairākus principus, atbilstoši kuriem jebkādos apstākļos bērnam ir jābūt nodrošinātai īpašai aizsardzībai. Bērnu tiesību deklarācijas 4. princips uzsver bērna tiesības uz īpašu sociālo nodrošinājumu, kā arī tiesības augt un attīstīties veselam. Savukārt 1975. gada 9. decembra Deklarācija par personu ar invaliditāti

tiesībām, kas citstarp balstīta arī Bērnu tiesību deklarācijā ietvertajos principos, nosaka personu ar invaliditāti tiesību īstenošanu uz vienlīdzības pamata, kā arī šādas personas ģimenes īpašo lomu. Šie cilvēktiesību dokumenti starptautiskā mērogā izvirzīja personu ar invaliditāti tiesību un bērna vislabāko interešu aizsardzības principus.

Pamatojoties uz norādītajiem principiem, tika izstrādāta 1989. gada 20. novembra Bērnu tiesību konvencija un 2006. gada 13. decembra Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 7. pants noteic, ka dalībvalstis veic visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu, ka bērni ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem bērniem pilnībā bauda visas cilvēka tiesības un pamatbrīvības un ka visos lēmumos, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti, galvenais apsvērums ir bērna vislabākās intereses. Savukārt atbilstoši Bērnu tiesību konvencijas 23. panta 1. punktam bērnam ar invaliditāti jādzīvo pilnvērtīga un cienīga dzīve tādos apstākļos, kas garantē viņa pašcieņu, palīdz viņam uzturēt ticību saviem spēkiem un atvieglo iespējas aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē. Savukārt šā paša panta 2. punktā noteikts, ka dalībvalstis atzīst bērna ar invaliditāti tiesības uz sevišķu gādību. Valstij ir jāveicina un jānodrošina, lai bērnam, kam uz to ir tiesības, un par viņa aprūpi atbildīgajām personām atbilstoši pieejamiem resursiem tiek sniegta lūgtā palīdzība, kas piemērota konkrētā bērna stāvoklim un viņa vecāku vai citu par bērnu atbildīgo personu apstākļiem.

Arī Satversmes tiesa atzinusi, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērnu prioritāras ir viņa tiesības un vislabākās intereses. Likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie normatīvie akti aizsargātu bērna likumiskās intereses iespējami labākajā veidā (*sk. Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-02-0106 11. punktu*). Bērna tiesības un likumiskās intereses tiek skartas ne tikai tad, kad lēmums jāpieņem tieši attiecībā uz bērnu, bet arī tad, kad lēmums var būt tikai attiecināms uz bērnu vai var netieši skart bērnu. Jebkuras citas prioritātes atzīšana bez nopietna iemesla un attaisnojuma nav pieļaujama (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-19-01 11. punktu*). Turklāt no Satversmes 110. panta izriet valsts

pienākums izveidot un uzturēt sistēmu, kas nodrošina īpašu sociālo aizsardzību bērniem ar invaliditāti. Vienlaikus šādas sistēmas mērķis ir mazināt stresu bērnam ar invaliditāti vecākiem (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 13. punktu*).

Apstrīdētā norma ietver atsauci uz PSRS normatīvo regulējumu, kas acīmredzami atpalika no minētajiem vispārējiem bērnu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzības attīstības procesiem. Latvijas likumdevējam, pieņemot apstrīdēto normu, bija jāievēro bērna vislabāko interešu prioritātes princips un nepieciešamības pēc īpašas aizsardzības nodrošināšanas bērniem ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļiem attīstība laikā un uz vienlīdzības pamatiem.

21.3. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pieņemtā Latvijas Republikas 1990. gada Pavēle, uz kuru atsaucas arī apstrīdētā norma, ietvēra ievērojami plašāku bērniem piemērojamo invaliditātes noteikšanas kritēriju klāstu. Šo kritēriju uzskaitījuma paplašināšana bija saistīta nevis ar zinātnes attīstību, kuras rezultātā būtu radusies iespēja konkrētu slimību vai patoloģisko stāvokli diagnosticēt vai ārstēt, bet gan ar mērķi izveidot tieši bērniem piemērotu invaliditātes noteikšanas sistēmu.

Piemēram, Latvijas teritorijā līdz pat Latvijas Republikas 1990. gada Pavēles spēkā stāšanās brīdim rokas apakšdelma zaudēšana vai pilnīgs kurlums nevarēja būt pamats invaliditātes noteikšanai bērnam, savukārt atbilstoši minētajai pavēlei šie patoloģiskie stāvokļi, kā arī 3. un 4. pakāpes vājdzirdība bija pamats invaliditātes noteikšanai. Pieaugušajiem ar šādām indikācijām invaliditāti noteica jau kopš 1956. gada. Tādējādi var secināt, ka PSRS normatīvais regulējums neparedzēja tieši bērniem piemērotu invaliditātes noteikšanas sistēmu. No minētā izriet, ka līdz Latvijas Republikas 1990. gada Pavēles spēkā stāšanās brīdim konkrētu vecāku bērniem faktiski jau varēja būt šajā pavēlē norādītā slimība vai patoloģiskais stāvoklis, taču atbilstoši tobrīd piemērotajiem normatīvajiem aktiem invaliditāte netika atzīta. Šāda bērna aprūpe vecākiem uzlika ne mazāku fizisko un psiholoģisko slodzi un arī darba un socializācijas iespēju ierobežojumus kā tāda bērna aprūpe, kuram invaliditāte bija noteikta.

Ģimenei nodrošināmais atbalsts ir paredzēts tam, lai bērna vecākiem mazinātu stresu un ļautu saglabāt veselīgu vidi ģimenē (*sk. Satversmes tiesas 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 13. punktu*). Bērnu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu pamattiesību ievērošana ir visas sabiedrības interesēs. Sabiedrības labklājība var tikt nodrošināta tad, ja valsts sekmē iedzīvotāju, citstarp arī personu ar invaliditāti, it īpaši bērnu ar invaliditāti, pilnvērtīgu un vienlīdzīgu sociālo aizsardzību, kas garantēta Satversmes 110. pantā.

Citas valsts, proti, PSRS, normatīvais regulējums par invaliditātes noteikšanu bērniem tajā ietvertu kritēriju ziņā ievērojami atšķiras no Satversmes tiesas iepriekš norādītajiem starptautiskajās tiesībās nostiprinātajiem bērnu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzības principiem un demokrātiskas tiesiskas valsts, proti, Latvijas, pieņemtā regulējuma. Satversmes tiesa uzsver, ka šādi totalitāras valsts noteikti kritēriji nedrīkst būt pamats tam, lai personai liegtu tādas tiesības, kas citai personai, kura atrodas tādos pašos un salīdzināmos apstākļos, tiek nodrošinātas.

Konkrētajā situācijā likumdevējs nav atbilstoši vienlīdzības principam izvērtējis, kā vislabāk būtu īstenojamas bērnu ar invaliditāti vecāku pamattiesības gadījumos, kad bērns 1990. gada 16. septembrī bija vecāks par desmit gadiem un viņam jau līdz tam laikam bijusi tāda konkrēta slimība vai patoloģiskais stāvoklis, kas invaliditātes noteikšanas kritērijiem atbilda tikai pēc Latvijas Republikas 1990. gada Pavēles spēkā stāšanās. Turklāt izskatāmajā lietā ir jāņem vērā arī tas, ka saskaņā ar Noteikumiem Nr. 805 vairs nav paredzēts vērtēt bērna veselības stāvokli laikā līdz 1979. gada 13. decembrim. Tādējādi vispār nav iespējams konstatēt, ka līdz šim datumam persona ir aprūpējusi bērnu, kurš vismaz astoņus gadus bijis normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā atzīts par bērnu ar invaliditāti, savukārt attiecībā uz laika posmu no 1979. gada 14. decembra līdz 1990. gada 16. septembrim šāda iespēja ir ierobežota ar PSRS 1979. gada Pavēlē noteiktajiem kritērijiem.

Beidzot piemērot tādu normatīvo regulējumu, kas nav saskanīgs ar bērnu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzības principiem, personu

pamattiesības tiktu ierobežotas mazāk, turklāt netiktu destabilizēta sociālā nodrošinājuma sistēma, jo to vecāku skaits, uz kuriem attiecas apstrīdētā norma un kuru bērna aprūpes laikā tika piemēroti PSRS normatīvajos aktos ietvertie invaliditātes noteikšanas kritēriji, ir salīdzinoši neliels (*sk. Saeimas atbildes rakstu lietas materiālu 56. lp. un nodibinājuma „Apeirons” viedokli lietas materiālu 85.–88. lp.*). Tādējādi pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pieņemto normatīvo aktu un tajos ietverto invaliditātes noteikšanas kritēriju piemērošana attiecībā uz bērna aprūpi iepriekšējā laika posmā ir uzskatāma par vienu no iespējamajiem alternatīvajiem līdzekļiem, kas mazāk aizskartu personām Satversmē noteiktās pamattiesības.

Likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, izvēloties piemērotāko regulējumu Satversmē paredzēto pamattiesību īstenošanai, un Satversmes tiesa nevar aizstāt likumdevēja rīcības brīvību ar savu viedokli par racionālāko risinājumu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2011-03-01 20. punktu un 2012. gada 2. maija sprieduma lietā Nr. 2011-17-03 16. punktu*). Tomēr likumdevēja rīcības brīvību invaliditātes noteikšanas kritēriju izvēlē konkrētajā gadījumā ierobežo nepieciešamība ievērot tiesiskās vienlīdzības principu, kā arī aizsargāt bērnu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu tiesības.

Nemot vērā minēto, secināms, ka apstrīdētā norma, ciktāl tā liedz personai tiesības uz vecuma pensiju pirms likumā noteiktā vecuma sasniegšanas un nosaka prasību konstatēt, ka bērnam invaliditāte bijusi atzīta atbilstoši viņa aprūpes laikā piemērotajiem PSRS normatīvajos aktos paredzētajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, neatbilst samērīguma principam.

Līdz ar to apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. panta pirmā teikuma tvērumā ietilpstošajam tiesiskās vienlīdzības principam un tādējādi ir pretrunā arī ar Satversmes 109. pantu.

22. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 31. panta 11. punktu tiesai ir jānosaka brīdis, ar kuru apstrīdētā norma (akts) zaudē spēku.

Likumdevējs Satversmes tiesas likuma 32. panta trešajā daļā Satversmes tiesai ir piešķīris plašu rīcības brīvību izlemt, no kura brīža spēku zaudē tāda apstrīdētā norma, kas atzīta par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai. Lai atzītu apstrīdēto normu par spēkā neesošu nevis no sprieduma publicēšanas dienas, bet no cita brīža, Satversmes tiesai savs viedoklis ir jāpamato (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 34. punktu un 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 21. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējs ir izteicis lūgumu atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no tās pieņemšanas brīža attiecībā uz personām, kuras vērsušās administratīvajā tiesā ar pieteikumu par vecuma pensijas priekšlaicīgu piešķiršanu.

Satversmes tiesa jau ir atzinusi, ka, lemjot par brīdi, ar kuru apstrīdētā norma (akts) zaudē spēku, jāņem vērā, ka tās uzdevums ir pēc iespējas novērst pieteikuma iesniedzēju pamattiesību aizskārumu (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 25. punktu*). Minētā Satversmes tiesas atziņa izskatāmajā lietā ir attiecināma uz tām personām, kuras ir uzsākušas savu tiesību aizsardzību administratīvā procesa kārtībā un kurām ir piemērojama apstrīdētā norma.

Tādējādi, lai aizsargātu to personu pamattiesības, kuras ir uzsākušas savu tiesību aizsardzību Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā un kurām ir piemērojama apstrīdētā norma, tā atzīstama par spēkā neesošu no pieņemšanas brīža.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt likuma „Par valsts pensijām” 11. panta ceturto daļu, ciktāl tā liedz personai tiesības uz vecuma pensiju pirms likumā noteiktā vecuma sasniegšanas un nosaka prasību konstatēt, ka bērnam invaliditāte ir bijusi

atzīta atbilstoši viņa aprūpes laikā piemērotajos PSRS normatīvajos aktos paredzētajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

2. Attiecībā uz personām, kuras ir uzsākušas savu tiesību aizsardzību Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā un kurām ir piemērojama apstrīdētā norma, atzīt likuma „Par valsts pensijām” 11. panta ceturto daļu, ciktāl tā liedz personai tiesības uz vecuma pensiju pirms likumā noteiktā vecuma sasniegšanas un nosaka prasību konstatēt, ka bērnam invaliditāte ir bijusi atzīta atbilstoši viņa aprūpes laikā piemērotajos PSRS normatīvajos aktos paredzētajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam un spēkā neesošu no pieņemšanas brīža.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

I. Ziemele